

अंक ४

मानव अधिकार तथा वातावरण विकास केन्द्र (हुरेन्डेक, नेपाल)
ग्रामीण हिमाली क्षेत्रमा दिगो जीविकोपार्जन तथा जैविक विविधता सरक्षण (शुलभ) परियोजना मार्च २०२३

दिगो विकास लक्ष्य र युवाहरुको भूमिका Sustainable Development Goals and Youth Role

दिगो विकास लक्ष्य: परिचय

दिगो विकास लक्ष्यहरु (SDGs) 2015 मा संयुक्त राष्ट्र महासभाद्वारा २०१५ पछिको विकास एजेन्डाको एक भागको रूपमा तर्जुमा गरिएको थियो, जसले त्यस वर्ष समाप्त भएको सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरु सफल पार्न भविष्यको विश्वव्यापी विकास ढाँचा सिर्जना गर्न खोजेको थियो। सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (MDGs) दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिको आधारभूत जगको रूपमा रहेको छ। दिगो विकास लक्ष्यहरु (SDGs) वा विश्वव्यापी लक्ष्यहरु “अहिले र भविष्यमा मानिसहरु र यस ग्रहको लागि शान्ति र समृद्धिको सामग्री खाका” को रूपमा सेवा गर्न डिजाइन गरिएको १७ लक्ष्यहरु, र १६८ सहायक लक्ष्यहरु संग्रह हो जुन संयुक्त राष्ट्रसंघका १९८३ सदस्य राष्ट्रहरु सम्मिलित सेप्टेम्बर २०१५ को ऐतिहासिक राष्ट्रसंघीय साधारण सभाको शिखर सम्मेलनले पारित गरेर जनवरी १, २०१६ देखि लागू गरेको छ। दिगो विकास लक्ष्यमा पाँचवटा आधारभूत स्तम्भ (5Ps) मानव, पृथ्वी, समृद्धि, शान्ति र सामेदारी समावेश छन् जसले लक्षित वर्गलाई सशक्तीकरणमा प्राथमिकता दिई विकासका सबै आयामहरूमा कसैलाई पनि नष्टाइने “Leave No Behind” को अभीष्ट राखिएको छ। साथै विकासलाई विस्तृत, विशिष्टीकृत र दिगो वनाउनको लागि विकासका सबै आयामहरु समेटिएका छन् भने आधारभूत मानविय आवश्यकता परिपूर्तिबाट कोही पनि नष्टुनु भन्ने अपेक्षा गरेको छ।

१. मानव (People-SDGs १,२,३,४,५) : सबै प्रकारका गरिबी र भोकमरीको अन्त्य गर्ने र मर्यादा एवम् समानता कायम गर्ने।

२. पृथ्वी (Planet-SDGs ६,१२,१३,१४,१५) : पृथ्वीमा रहेका प्राकृतिक साधन श्रोत र वातावरण भावी पुस्ताका लागि संरक्षण गर्ने।

३. समृद्धि (Prosperity-SDGs ७,८,९,१०,११) : प्रकृतिसँग सामन्जस्यता कायम गर्दै समृद्ध र सम्मुल्जत जीवनको सुनिश्चितता गर्ने।

४. शान्ति (Peace-SDGs १६) : शान्तिपूर्ण, न्याय संगत र समावेशी समाजको निर्माण गर्ने।

५. सामेदारी (Partnership-SDGs १७) : सशक्त विश्वव्यापी सामेदारीद्वारा दिगो विकासका एजेन्डाहरुको कार्यान्वयन गर्ने।

दिगो विकासका लक्ष्यहरु (Sustainable Development Goals) :

१. गरीबीको अन्त्य (No Poverty) : सबै ठाउँबाट सबै प्रकारका गरिबीको अन्त्य गर्ने।

२. भोकमरीको अन्त्य (Zero Hunger) : भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण सुनिश्चित गर्ने र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने।

३. सुस्वास्थ्य तथा समृद्ध जीवन (Good Health and Well Being) : सबै उमेर समूहका व्यक्तिका लागि स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्ने।

४. गुणस्तरीय शिक्षा (Quality Education) : सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरु प्रवर्द्धन गर्ने।

५. लैंड्रिक समानता (Gender Equality) : लैंड्रिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालिकालाई सशक्त बनाउने।

६. स्वच्छ पिउने पानी तथा सरसफाई (Clean Water and Sanitation) : सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।

७. किफायती र स्वच्छ उर्जा (Affordable and Clean Energy): सबैका लागि किफायती, विश्वसनीय, दिगो र आधुनिक उर्जामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

८. उद्योग, नवीन खोज र पूर्वाधार (Industries, Innovation and Infrastructure): उत्थानशिल पूर्वाधारको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरणको प्रवर्धन र नवीन खोजलाई प्रोत्साहन गर्ने ।

९१. दिगो शहर र समुदाय (Sustainable Cities and Communities): शहर तथा मानव बसोबासलाई समावेशी, सुरक्षित, उत्थानशिल र दिगो बनाउने ।

१३. जलवायुमा पहल (Climate Action): जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्न तत्काल पहल गर्ने ।

१४. जमिन माथिको जीवन (Life On Land): स्थलीय पर्यावरणको संरक्षण, पुनर्स्थापना र दिगो उपयागको प्रवर्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमि करण र भुक्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने ।

१७. लक्ष्य प्राप्तिका लागि साझेदारी (Partnership For the Goals): दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साझेदारी सशक्त बनाउने र कार्यान्वयनका लागि स्रोत साधन सुदृढ गर्ने ।

८८. सर्यादित काम र आर्थिक वृद्धि (Decent Work and Economic Growth): भरपर्दो, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि तथा सबैका लागि पूर्ण र उत्पादन मुलक रोजगारी र मर्यादित कामको प्रवर्द्धन गर्ने ।

९०. असमानता न्यूनीकरण (Reduced Inequalities): मुलक भित्र तथा मुलुकहरु बीचको असमानता घटाउने ।

९२. दिगो उपभोग तथा उत्पादन (Responsible Consumption and Production): दिगो उपभोग र उत्पादन प्रणाली सुनिश्चित गर्ने ।

९४. जलमुनिको जीवन (Life Below Water): दिगो विकासका लागि महासागर, समुद्र र समुद्री साधन स्रोतहरुको दिगो प्रयोग तथा संरक्षण गर्ने ।

९६. शान्ति, न्याय र सक्षम निकायहरु (Peace, Justice and Strong Institutions): दिगो विकासका लागि शान्तिपूर्ण र समावेशी समाजको प्रवर्धन गर्ने, सबैको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सबै तहमा प्रभावकारी, जवाफदेही र समावेशी संस्थाको स्थापना गर्ने ।

नेपालमा दिगो विकासका लक्ष्य

नेपालको सविधानले राज्यको राजनीतिक, सामाजिक र साँस्कृतिक तथा आर्थिक उद्देश्यलाई निर्देशक सिद्धान्तमा समावेश गरि सामाजिक र साँस्कृतिक रूपान्तरण विकास, प्राकृतिक साधन श्रोतको संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोग सामाजिक न्याय र समावेशीकरण लगायतका दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्न सहयोग गर्ने गरी राज्यका नीतिहरु अवलम्बन गर्न निर्देशित गरेको छ । १७ लक्ष्य, १६४ परिमाणात्मक गन्तव्य एवं २३७ सूचकहरुका आधारमा नेपाल सरकारले १४ औं लक्ष्य जलमुनिको जीवनलाई नेपालमा आवश्यक नभएको भनी सो लक्ष्य बाहेक १६४ गन्तव्य तथा परिमाणात्मक सूचकहरुमा २५७ थप गरि ४४४ सूचकहरु तय गरेको छ । सविधानको धारा ५१ (च) को विकास सम्बन्धि नीतिले समावेशी सामाजिक-राजनीतिक र आर्थिक विकास र समानता, न्याय, समृद्धि, स्वच्छ वातावरण, शिक्षा र भेदभाव विरुद्धको हक लगायतका आधारभूत र मौलिक हकहरुको व्यापक दायराको ज्यारेटी गरेको छ । निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरु अल्पर्गत सविधानले धेरै राष्ट्रिय स्तरका विषयगत नीतिहरु समावेश गरेको छ, जुन केही दिगो विकास लक्ष्यहरुको उद्देश्यसँग मेल खान्दछ । यी मध्ये केही नीतिहरु प्राकृतिक स्रोतहरुको संरक्षण र उपयोग, सामाजिक न्याय र समावेशीकरण, कृषि र भूमि सुधार, आर्थिक, औद्योगिक र इकमस हुन् । यी सिद्धान्त र नीतिहरुको कार्यान्वयनको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न संसदीय समिति गठन गर्ने व्यवस्था सविधानमा छ । यी समावेशी सैवधानिक प्रावधानहरू कार्यान्वयन गर्ने संयन्त्रले “कसैलाई नष्टोइने” को भावनाका साथ SDGs कार्यान्वयन गर्न सक्षम वातावरण सिर्जना गरेको छ ।

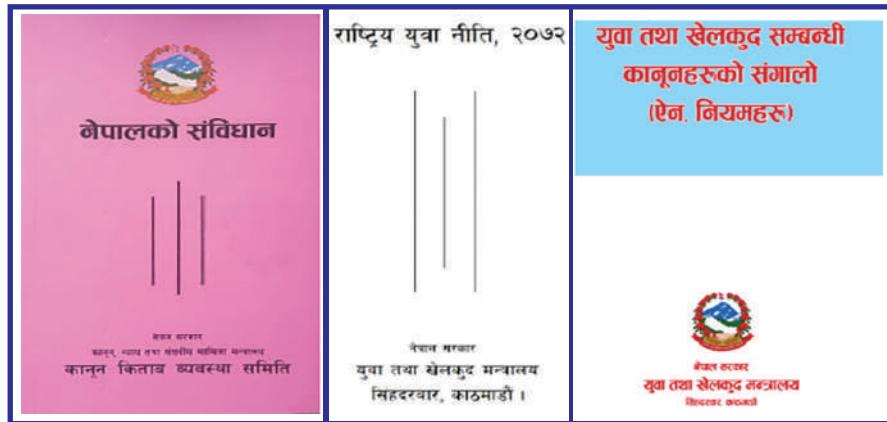
दिगो विकासका बाधक तत्वहरु

- वन जड्डलको विनाश र उर्वर माटाको क्षयीकरण
- जैविक विविधताको नाश
- विषाल र खतरनाक फोहर निष्कासन
- बाढी, पहिरोका कारण जोखिम र वनस्पतिको क्षय
- घना, अव्यवस्थित बसोबास र औद्योगीकरण
- सावजनिक खुला क्षेत्रको अतिक्रमण
- अवैज्ञानिक खेती प्रणाली
- वायु प्रदूषण, जल र नदी प्रदूषण, धवनी प्रदूषण

- जड्डली जनावर र चराचुरुङ्गीको बासस्थान माथि हस्तक्षेप
- फोहर मैला र ढल निकास
- प्राकृतिक जलीय स्रोतको नाश
- धार्मिक, साँस्कृतिक एवं पूरातात्त्विक सम्पदाको नाश

लक्ष्य प्राप्तिका लागि गर्नुपर्ने प्रयासहरूः

सन् २०३० सम्ममा नेपालले निर्धारित लक्ष्य अनुसार प्रगती हासिल गर्नको लागि आक्रमक रूपमा विकासका क्रियाकलापलाई अधि वढाउनुपर्ने हुन्छ । दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि तीव्र, दिगो आर्थिक वृद्धि, सामाजिक क्षेत्रको रूपान्तरण र पर्यावरणीय रूपमा सन्तुलित विकासको उपागम अवलम्बन गरिनुपर्दछ । यसका साथै

- आवश्यक नीति, कानून, कार्यविधि र मापदण्ड निर्माण तथा मौजुदा नीति वा कानूनलाई परिमार्जन गरी लागु गर्नुपर्दछ ।
- सरकारी, निजी, सहकारी, गैरसरकारी र घरपरिवार समेतको लगानी सहकार्य गर्नुपर्दछ ।
- भ्रष्टाचार व्युनिकरण गरी प्रशासनिक सुशासन कायम गरी नितिजामुखी व्यवस्थापन पढ्नी अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
- सहभागीतामुलक योजना, निर्माण, व्यवस्थापन र अनुगमन प्रणाली लागु गर्नुपर्दछ ।
- सन्तुलित र समन्वयिक विकास गरी सामाजिक व्याय र मानव अधिकारको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।
- विपद जोखिमको व्यवस्थापन र उत्थानशील विकास पढ्नी अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
- अन्तराष्ट्रिय सामेदारी र सहकार्यका लागि कुट्टीतिक पहल कदमी गर्नुपर्दछ ।

लक्ष्य प्राप्तिका लागि युवाको भूमिका:

युवाको अवस्था र भूमिका

शारिरिक तथा मानसिक विकासका दृष्टिले युवा भन्नाले किशोर अवस्था र वयस्क अवस्था बिचको उमेर समुह भएका व्यक्तिलाई जनाउँछ । यो जनसंख्याको सर्वाधिक सक्रिय, उर्जावान र गतिशील समुह हो । युवाको परिभाषा देश अनुसार भिन्न भिन्न छ । सयुक्त राष्ट्रसंघ र विश्व वैक जस्ता अन्तराष्ट्रिय संस्थाले १५ देखि २४

वर्षको उमेर समुहलाई युवा मानेको पाईन्छ । नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय युवा परिषद ऐन २०७२ तथा राष्ट्रिय युवा नीति २०७२ ले १६ देखि ४० वर्षलाई युवा उमेर समुह निर्धारण गरेको छ । युथ भिजन २०२५ ले युवाको उमेर समुहलाई १६ देखि २४ वर्ष र २५ देखि ४० वर्ष गरी दुई उमेर समुहमा विभाजन गरी समुहगत प्राथमिकता निर्धारण गरेको छ जुन जम्मा जनसंख्याको ४० प्रतिशत हाराहारीमा रहेको छ । आजका युवाहरू, आधुनिक समाजको सकारात्मक, ऊर्जावान, रचनात्मक र भावुक अंगको रूपमा, विश्वव्यापी समस्याहरू समाधान गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल सक्दैनन् । युवाहरूमा संवाद गर्ने, आभ्न्ना विचारहरू खुला रूपमा बाँझ्ने र नयाँ कुराहरू स्वीकार गर्ने सम्भावनाका साथ आफुलाई प्रस्तुत गरिरहेका छन् । युवाहरू सधैँ भविष्यका सपनाहरूमा मोहित हुन्नन् र सपनाहरू साकार पार्न लालायित हुन्नन् । त्यसकारण, पनि संयुक्त राष्ट्रले युवा पुस्तालाई ठूलो महत्त्व दिएको छ र युवा तथा किशोर किशोरीहरूलाई विश्वव्यापी समस्याहरूको समाधान गर्ने अवसर प्रदान गरेको छ । त्यसैले सो अवसरलाई सदपयोग गर्दै दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि विभिन्न तरबाट भुमिका खेल्नु जरुरी देखिन्छ ।

- युवा आफै द्वारा समस्या, सवाल र सम्भावनाको उचित पहिचान गरी आवश्यकता र आकाङ्क्षालाई सम्बोधन गर्ने ।
- विभिन्न क्रिसिमका श्रोतहरूको पहिचान गरी सो को आधारमा उद्यमशीलताको तालिम लिई हरित उद्यम शृङ्जना गर्ने, वस्तु उत्पादन गर्ने र निर्यात गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्याउने ।
- दिगो विकास लक्ष्यहरू पुरा गर्न वस्ती वस्ती, समुदाय समुदाय तथा गाउँ गाउँमा गई सो को वारेमा जानकारी दिने, रणनीति योजना तयार गर्ने र स्थानीयकरण गराउने ।
- दिगो विकास लक्ष्यहरू पुरा गर्न वस्ती वस्ती, समुदाय समुदाय तथा गाउँ गाउँमा गई सो को वारेमा जानकारी दिने, रणनीति योजना तयार गर्ने र स्थानीयकरण गराउने ।

- कार्यक्रम तथा वजेट विनियोजन गरिएता पनि कार्यान्वयन तह ज्यादै फितलो भएकोले संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्दै वजेटको सदुपयोगका लागि सहयोग गर्ने ।
- युवामा नवप्रवर्द्धनका सोच तथा खोज हुने भएकाले परिवर्तनका संवाहक मानिन्छ र सोही अनुसार परिवर्तनका क्रियाकलापमा सरिक हुने र आईपरेका चुनौतिहरूको समाधानका उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।

कुनै पनि राष्ट्रको भविष्य युवाको भविष्य संग जोडिएको हुन्छ, युवा देशका धरोहर हुन् भविष्यका नेता हुन् । देशको विकासमा युवाको तन मन निकै महत्व हुने भएकोले युवालाई नेतृत्वदायी भूमिका प्रदान गरी २०३० सम्म दिगो विकासका लक्ष्यहरूलाई नेपालले पनि सोचेको, चाहेको जस्तो न्यायपुर्ण र समृद्ध वनाउन सक्नेमा दुईमत रहदैन ।

सन्दर्भ सामग्री

- www.SDGsinNepal.org: दिगो विकासका लक्ष्यहरू
- MoYS: 2079, 2078, 2074, युवा बुलेटिन
- राष्ट्रिय योजना आयोग (२०१७): दिगो विकास लक्ष्य: आवश्यकता पहिचान, लागत अनुमान तगा वित्तीय रणनीति
- राष्ट्रिय योजना आयोग (२०७८): विकास, A Journal of Development, Vol. 38
- United Nation: UN and SDGs, A Handbook for Youth

यो युवा बुलेटिन टि.डि.एच./वि.एम.जे.ड.जर्मनीको आर्थिक सहयोग, स्थानिय साम्रेदार संस्था मानव अधिकार तथा वातावरण विकास केन्द्र, हुरेन्डेक-नेपाल, कालिकोटको सहजीकरणमा संचालित “ग्रामीण हिमाली क्षेत्रमा दिगो जीविकोपार्जन तथा जैविक विविधता संरक्षण (शुलभ) परियोजना” अन्तर्गत विभिन्न श्रोतबाट तयार गरिएको हो ।

यस बुलेटिनको मुख्य उद्देश्य युवा तथा आम सर्वसाधारण लाई दिगो विकासका लक्ष्य र सो प्राप्तिका लागि युवाको भूमिका बारेमा जानकारी गराउनु हो ।

अन्य जानकारीको लागि

ग्रामीण हिमाली क्षेत्रमा दिगो जीविकोपार्जन तथा जैविक विविधता संरक्षण (शुलभ) परियोजना

मानव अधिकार तथा वातावरण विकास केन्द्र (हुरेन्डेक, नेपाल), कालिकोट
साम्रेदार संस्था

मालिका सामुदायिक विकास केन्द्र (एम.सी.डि.सी), मुगु

ग्रामिण जनउत्थान विकास कार्यक्रम (आर.पि.यु.डि.पि.), हुम्ला

फोन नं: ०२७-४४०९५२ (कालिकोट), ०१-५१०४७९६ (काठमाडौँ),
०२३-५२५७३६ (सुखेत)

ईमेल: info@hurendec.org.np, वेबसाइट: www.hurendec.org.np

terre des hommes
Help for Children in Need

हुरेन्डेक-नेपाल
HuRENDEC-NEPAL

